

Məleykə MƏMMƏDOVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

AMEA Folklor İnstitutu

E-mail: mmeleyke@gmail.com

<https://doi.org/10.59849/2309-7949.2023.1.122>

AZƏRBAYCANDA VƏ ANADOLUDA UŞAQ OYUNLARININ RİTUAL ASPEKTDƏN MÜQAYİSƏSİ

Açar sözlər: mərasim, uşaq, oyun, ritual, toy, yas, adət-ənənə, mədəniyyət, miras.

SUMMARY

A RITUAL ANALYSIS OF CHILDREN'S GAMES RELATED TO CEREMONIES IN AZERBAIJAN AND ANATOLIA

Games play an important role in the physical, psychological, sociological and aesthetic development, socialization and preparation of children for life. Our children's games, which make a significant contribution to the development of the child as an individual, have a history as old as the life of humanity, at the same time they are among our invaluable folklore examples that have been transferred from generation to generation, reflecting the worldview of the people, different parts of their lives, as well as the traditions and customs that make up their culture, their beliefs and various ritual and ceremonies.

In the article, games related to various ceremonies such as mourning, asking for marriage, engagement, eloping with a girl, wedding, as well as children's games that include different traditions and customs, which are an important part of our culture, were examined in terms of ritual and similar examples in Azerbaijan and Anatolia were mutually compared.

In the article the games about the wedding traditions, Kız Kaçirtma, Biz Şuranın Kızını İsteriz, Alaydan Bulaydan, İnci Boncuk, Avul, Diyojen, Kara Kazan which is about mourning ceremony, Fatmanene Uç (Flying a Ladybug) connected to traditions and customs, Evcilik, Komshuculuk, Doktorculuk, Misafircilik, Yemek Pishirmek, Gelin Getirmek, Tfu Ne Pis, Chomlek Kapmaca etc. The games were introduced in a comparative way, and their commitment to the ceremonies and the ritual dimension were examined. As it can be understood from the examples given, our children's games that best encompass and reflect our very rich culture are our national cultural heritage, which is important to protect, transfer to future generations and keep alive. Considering all of this, while giving a big place to games in the research, various anthologies, researches, magazines and books were scanned, and our children's games that we collected from different regions belonging to our personal archive were also examined and included in the article.

Key words: ceremony, child, game, ritual, wedding, mourning, tradition, custom, culture, heritage.

РЕЗЮМЕ

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДЕТСКИХ ИГР, СВЯЗАННЫХ С ОБРЯДАМИ, В АЗЕРБАЙДЖАНЕ И АНАТОЛИИ С РИТУАЛЬНОГО АСПЕКТА

Значение игр в физическом, психологическом, социологическом, эстетическом здоровом развитии, социализации и подготовке к жизни детей очень велико. Наши детские

игры, играющие большую роль в формировании личности ребенка, имеют древнюю историю, как жизнь человечества, и являются бесценными образцами фольклора, отражающими мировоззрение народа, разные стороны его жизни и в то же время, их традиции, верования, различные обряды, которые составляют ядро их культуры и передаются из поколения в поколение.

В статье рассматриваются игры, связанные с различными обрядами, такими как траур, прошение девушки, обручение, похищение девушки, свадьба, а также детские игры, включающие в себя различные обычаи и традиции, которые составляют основную часть нашей культуры были уточнены с ритуальной точки зрения, аналогичные примеры в Азербайджане и Анатолии были взаимно сопоставлены.

В статьях «Похищение девушки», «Нам нужна девушка из совета», «Алайдан Булайдан», «Инджи Бончук», «Авул», «Диоджен» о свадебных обычаях, «Черный котел» о траурной церемонии, «Фатманене уч», связанные с традициями («Полет божьей коровки»), «Евджие -евджик» «Евджик», «Сосед-сосед», «Гомшучулук», «Хежим-хежим», «Докторчулук», «Гонаг гетмек»/ «Мюсафирчилик», «Йемек биширмек», «Гелин гетирмек», «Тфу не пис», «Чомлек капмача» и др. в сравнительной форме введены игры, подробно показана их связь с церемониями и ритуалами.

Как видно из приведенных примеров, наши детские игры, которые в наилучшей форме освещают и отражают нашу культуру, являются нашим национально-культурным достоянием, которое важно сохранить и передать будущим поколениям.

Итак, в статье рассказывается об играх, в которых отводится широкое место в исследовании, и в то же время изучаются различные антологии, исследования, журналы и книги, уточняются и принимаются наши детские игры, собранные из разных регионов, принадлежащие нашему личному архиву.

Ключевые слова: обряд, ребенок, игра, обряд, свадьба, траур, традиция, культура, наследие.

Giriş. Tarixi insanlığın ömrü qədər çox qədimlərə dayanan uşaq oyunları adətlərimizdən, inanclarımızdan, ənənələrimizdən, ritual və mərasimlərimizdən, günlük yaşantımızın hər sahəsindən izlər daşımaqla bərabər, zəngin mədəniyyətimizi əks etdirməsi və nəşildən-nəşillərə ötürülməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Bildiyimiz kimi, uşaqlar ətraflarında gördükləri əşyalardan, təsirləndikləri hadisələrdən və içində olduqları hər hansı bir vəziyyətdən özlərinə pay götürərək xəyal dünyalarını və fantaziyalarından istifadə edərək yeni oyunlar ortaya qoyurlar. Bəzən də eynilə böyükləri təqlid edərək gözəl oyunlar ortaya çıxarırlar. Sözügedən bu oyunlardan müxtəlif mərasimlərlə bağlı olanları xüsusilə diqqət çəkir. Bu oyunlar mərasim və törənlərlə, adət-ənənələrlə, inanclarla və rituallarla bağlı olmaqla bərabər xalqın günlük həyat tərzini, əyləncə dünyasını, dünyagörüşünü yansıtməsi baxımından da diqqət çəkicidir. Uşaqların təlim və tərbiyyəsində, fiziki, zehni, psixoloji və estetik inkişafında əhəmiyyət kəsb edən uşaq oyunları modern dünyamızda sürətlə inkişaf edən texnologiya və qloballaşmanın nəticəsində yaranan müxtəlif maraq dairələrinin təsirindən asılı olaraq unudulmaq təhlükəsi ilə qarşı-qarşıyadır. Əsrimizin uşaqları bir çox ənənəvi uşaq oyunlarımızı bilməməklə bərabər bilinənləri belə oynamamaqdadır. Çünki həyatımıza girən telefon və komyüter oyunları, rəngli möhtəşəm görüntülə

animasyalı çizgi filimləri uşaq oyunlarımızın yerini almağa başlamışdır. Fəqət bu oyunlar əyəcəli olduğu qədər uşaqlara sosioloji, psixoloji, estetik, zehni və bənzəri bir çox cəhətdən mənfi təsir göstərməklə sağlamlıq üçün problem təşkil edir. Belə ki, gün boyu televizor və kompyuter qarşısında əyləşib hərəkətsiz bir gün keçirən uşaqlar qeyri-sağlam həyat tərzini yaşayırlar. Bu da gələcəkdə uşaqlarda bir çox problemlərin üzə çıxmasına yol açacaqdır. Çizgi filimlərlə uşaqlara təqdim olunan görüntülər, uşaqların düşünmə qabiliyyətini yavaşladır, psixoloji cəhətdən təbəlləşən uşaqlar düşünməmə, bir şeylər etmək istəməmə kimi həvəssizlik, istəksizlik göstərməyə başlayırlar. Eyni zamanda bu təbəlləşmə nəticəsində uşaqlar yaşadığı ilə sosial cəhətdən münasibət qurmaqda da əziyyət çəkir, hətta nitqlərində nöqsanlar ortaya çıxır. Lakin ənənəvi uşaq oyunlarımız oynadığı zaman uşaqlar sosioloji cəhətdən aktiv olduğu qədər, oyunların icrası zamanı gerçəkləşdirilən düşünmə, tətbiq etmə, həyata keçirmə, hərəkət, mücadələ və bənzəri hərəkətlərin nəticəsində uşaqların estetik düşüncəsi, fizioloji quruluşu sağlam inkişaf edir. Uşaqlarımızın öz mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə bağlı şəxsiyyət kimi yetişməsində son dərəcə əhəmiyyətli olan ənənəvi uşaq oyunları uşaqlarımızın hər cəhətdən sağlam əqidəli inkişafını təmin etməklə yanaşı milli-mədəni mirasımızın nəsilədən nəsilə ötürülməsində böyük rol oynayır. Bu baxımdan uşaq oyunlarımızın qorunması vacib olan milli-mədəni mirasımızdır. Bu mirasın qorunması, təbliği və gələcək nəsillərə ötürülməsi əhəmiyyət kəsb edir. Bildiyimiz kimi ənənəvi uşaq oyunlarımız istər mövzu baxımından, istərsə də ünsürlər, incə ayrıntılar baxımından olduqca zəngindir. Bu zənginliyi diqqətə alaraq uşaq oyunlarımızı əsasən belə qruplaşdırma bilərik: 1. Adət-ənənələrlə bağlı uşaq oyunları 2. Günlük əyləncələr 3. Arxaik məzmunlu uşaq oyunları 4. Dinin təsiri ilə yaranan uşaq oyunları 5. Sosial-siyasi tarixin məhsulu olan uşaq oyunları 6. Uşaqların nitq və bədən tərbiyyəsi məqsədilə oynanan uşaq oyunları (13, s.85-86, 14,s.476). Ümumən bu şəkildə qruplaşdırdığımız uşaq oyunlarımız içində adət-ənənələrlə bağlı uşaq oyunlarımız məqaləmizin əsas tədqiqat obyektidir.

Bir millətin keçmişini, onun həyat tərzini, dünya görüşünü, geyim-kecimini, günlük yerinə yetirdiyi işləri, hadisələrə sosioloji, psixoloji və estetik yanaşmasını öyrənmək və dərk etmək baxımından inanclarla, adət-ənənələrlə, ritual və mərasimlərlə bağlı uşaq oyunlarımız və bu oyunlar zamanı istifadə olunan əşyalar, oyuncaqların hər biri ayna mahiyyətində olub bizə xalqımızın mədəniyyətini, adət-ənənələrini əks etdirməsi baxımından əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan və Anadolu folklorunda var olan ənənəvi uşaq oyunlarımız xalqımızın adət-ənənələrini, milli dəyərlərini yansıdır. Bu adət-ənənələr qız istəmə, toy, yas kimi mərasimlərimizlə bağlı olduğu qədər günlük icra edilən işlərimiz – yemək bişirmə, pəpən toxuma, qonaq getmək, qonşuluq münasibətləri və bu kimi

adətlərlə də yaxından bağlıdır. Sözügedən ailə-məişət problemlərilə bağlı məişət mərasimlərindəki adət-ənələri uşaq oyunlarında özünü göstərir.

Xalq ədəbiyyatı sahəsində araşdırma edən alimlər, folklorşünaslar uşaq oyunlarının qədim ritualların uşaqlar tərəfindən təqlid edilərək günümüzdə qədər gəlib çıxdığını vurğulayırlar, eyni zamanda uşaq oyunlarının ritual və inanclarla əlaqəsi olduğu görüşü üzərində də dururlar. Ümumiyyətlə, insan nəyəsə inanaraq, müxtəlif inanclar çərçivəsində yaşamını davam etdirir. Bu inanclarla həyatda qalabilmək, fitrətindəki sonsuzluq duyğusunu tətmin edəbilmək üçün daima nələrsə istəmək, qorxu və əndişələrindən qurtulmaq, dilək və arzularını gerçəkləşdirmək və həyatını davam etdirmək üçün də müəyyən zamanlarda müxtəlif ayin və rituallara üz tutmuşlar və demək olar ki, hazırda da bu ənənəni davam etdirənlər də az deyil. Çox zaman bu ritualları müəyyən vaxtlarda, xüsusilə də təbiət hadisələrindən qorunmaq (yağışı, fırtınanı və küləyi kəsmək, sakitləşdirmək vb.) və həyatını davam etdirmək, arzularını gerçəkləşdirmək üçün, bəzən də toy, yas kimi müxtəlif mərasimlərdə icra etməyə çalışıblar. Təbii olaraq uşaqlar da böyüklərdən gördüklərini oyuna çevirərək milli-mədəni mirasın yaşadılaraq yeni nəsillərə ötürülməsindəki ənənəni davam etdirmişlər. Eyni zamanda uşaqların gerçəkləşdirdiyi oyunlar sadəcə mərasim və ritualların təqlidindən də ibarət deyildir. Nəticədə xəyal dünyası sərhədsiz olan uşaqlar ətraflarında tapdıqları hər hansı əşyanı alıb müxtəlif oyunlar ortaya çıxarırlar. Bu baxımdan uşaqların gördükləri hər hansı bir şey, həyatlarındakı hər hansı təsirli bir hadisə, hər hansı bir əşya vb. özləri tərəfindən uydurduqları oyun üçün yeni mövzu və vasitə mahiyyətindədir.

Bir din və ya inanc sisteminə aid ibadət, ayin, mərasimlər və bu çərçivədə əməl edilməli metod və qaydalar olaraq bilinən rituallar əsasən istəklərimizi gerçəkləşdirmək üçün tətbiq olunur. Ümumiyyətlə, bir diləyin olması, arzu və istəklərin gerçəkləşməsi, qorxu və narahatçılıqlarımızdan, pisliklərdən arınmaq üçün müxtəlif rituallar icra edilmişdir. Adət-ənənə və mərasimlə bağlı uşaq oyunlarımız da rituallarla zəngindir. Xüsusilə uşaqlar böyükləri təqlid edərkən oynadığı bu oyunların zəngin adətlərimizi, inanclarımızı özündə əksətdirən mərasimlərlə bağlılığı yanısıra rituallarla da bağlılığı müəyyənləşdirilmişdir.

Rituallarla, toy adət-ənənələrilə zəngin olan toy mərasimlərilə bağlı uşaq oyunlarına Azərbaycanda “Qara qazan” (5, s.405; 6, s.454)// “Vermərəm, ay vermərəm” (2, s.399) “Qız qaçırtdı” (17, s.27), “Biz şuranın qızını istərik” (1, s.16-17; 17, s.23-24), Anadoluda isə “Alaydan bulaydan” (8, s.185)// “Alaydan alaydan” (9, s.143)// “Alaylım”(15, s.50), “İnci boncuk” (8, s.200), “Avul” (8, s.186) və “Diyojen” (8, s.196) oyunlarını misal göstərə bilərik. Bu oyunlar toy mərasimlə bağlı adət-ənənələrin izlərini daşıyır. Belə ki, oyunda uşaqlar böyüklərin toy adətlərini qavradıqları formada icra edirlər.

Məişət mərasimlərimizdən olan həm toyla, həm də yasla bağlı adət-ənənələrimizin yer aldığı oyunlardan biri “Qara qazan”dır. Folklorşünas alim Ramazan Qafarlının toplayıb yayınladığı və özünün də vurğuladığı kimi bu oyunun birinci hissəsi toy, ikinci hissəsi isə yas mərasimilə bağlı adət-ənənələrimizin izlərini əks etdirir. Belə ki, oyunda uşaqlar böyüklərin toy və yas adətlərini başa düşdükləri kimi təqlid edirlər. Həm toy, həm də yas mərasim rituallarını ehtiva edən “Qara qazan” oyununun tətbiq formasını nümunə üçün incələyə bilərik:

Qara Qazan Oyunu:

“Qara qazan” oyununda uşaqlar bir yerə yığılıb iki dəstəyə ayrılırlar və hər dəstə özünə başçı təyin etdikdən sonra üz-üzə dayanıb deyişməyə başlayırlar:

Birinci dəstə: - Qara qazan doldu mu?

İkinci dəstə: - Doldu da, boşaldı da.

Birinci dəstə: - Çömçə yarım oldu mu?

İkinci dəstə: - Oldu da, boşaldı da.

Birinci dəstə: - Anan saçın yudu mu?

İkinci dəstə: - Yudu da, daradı da.

Birinci dəstə: - Hansı qızını ərə verirsen?

İkinci dəstə: - Balaca qızımı ərə verirəm.

Birinci dəstə: - Toyuna gələk, yasına?

İkinci dəstə: - Toyuna.

Birinci dəstə: - Toynan gələk, tütəknən?

İkinci dəstə: - Toynan da, tütəknən də.

Bu zaman uşaqlar böyüklərin toy adətlərini başa düşdükləri formada təqlid edirlər: gəlini bəzəyirlər, saçını hörürlər, xına yaxırlar, əllərinə ayna və lampa alıb mahnılar oxuyurlar. Oynaya-oynaya üzü duvaqla örtülü qızı, yəni gəlini qoluna girib qarşı dəstəyə doğru aparırlar. Sonra oyunda hər şey yenidən eyni şəkildə təkrarlanır. Bu dəfə isə sonda soruşulan suallara fərqli cavablar verilir:

Birinci dəstə: - Toyuna gələk, yasına?

İkinci dəstə: - Yasına...

Hər iki dəstə ağlamağa başlayır. Uşaqlar saçlarını yolurmuş kimi edirlər, üzlərini cıraraq, sinələrinə döyürlər. Ağı söyləyib əllərini, üzlərini qara qazanın qarasına bulayırlar (6, s. 454). Qızlar tərəfindən oynanılan bu oyunda qızlar gələcəkdə gəlin olmaq, ərə getmək xəyallarını öz toyları edilirmiş kimi ritual şəkildə gerçəkləşdirib diləklərini, enerjilərini kainata, fəvqəl güclərə, Yaradana bu formada, bu yolla göndərirlər.

Toy adət-ənənələrindən olan “Qız istəmə” mərasiminə isə “Biz şuranın qızını istərik”, “Alaydan Bulaydan”, “Diyojen”, “Qız qaçırma” və “İnci boncuk” oyunlarında rast gəlirik. Ümumiyyətlə, 4 və ya 5 nəfərlik iki dəstə ilə oynanılan “Alaydan Bulaydan” və “Diyojen” oyunlarında hər iki dəstə bir-birlərinin

qarşısına keçib dayanır və qol-qola girib oynaya oynaya qarşılıqlı dəyişirlər. “Alaydan Bulaydan” oyununun dəyişmə hissəsində qız alıb vermə, qızı vermək üçün qızıl, sap istəmə, “Diyojen” və “Qız qaçırma” oyunlarında isə qız istəmə, qız qaçırma kimi adətlər özünü göstərir. Azərbaycanda “Alaylar”, “Alaydan Alaydan”, “Alaylı”, “Alaylar Qalaylar” kimi adlarla bilinən “Biz Şuranın qızını istərik”, Anadoluda isə “Alaylı”, “Alilər” adları ilə bilinən “Alaydan Alaydan” bənzər oyunlardır. Təkrəlmələri fərqli olsa da, mahiyyət etibarilə qız istəmə və toy adətlərinin təqlidindən ibarət olan hər iki oyun çox nəfər oyunçu və qızlar tərəfindən oynanılır. Azı 6-7 uşaq tərəfindən oynanılan “İnci boncuk” oyununda isə qız istəmə mərasimində olduğu kimi qızı istəməyə gələn oyunçudan oğlanın özü və məsləyi, yəni ixtisası, işi-gücü soruşulur. Bu oyunda bəy olan oğlanın ixtisası ilə maraqlanıldığı üçün oyuna Anadolunun bəzi bölgələrində “Məslək oyunu” da deyilir. “Avul” oyununda isə, toy günü gəlini avluya, yəni baxçaya çıxaran zaman davullara vurulması adətini xatırladan “gəlin avula, vurun davula” təkrəlməsi oyunun icrasında əhəmiyyətli rol oynayır. Yəni bu oyunların da hər birində toy ritualları, toy mərasiminə xas olan inanclar, adət-ənənələr uşaqlar tərəfindən təqlid edilərək oyun formasında icra edilir.

Adət-ənənələrlə bağlı digər bir oyun isə “Fatmanənə, uç” (11, s.13-17)// “Uğur böcəyi uçurma” (19, s.328) oyunudur. Həm Azərbaycanın, həm də Anadolunun müxtəlif bölgələrində uşaqlar arasında sevilərək oynanılan bu oyun uşaqların fatmanənəni, yəni parapüzəni (uğur böcəyini) əllərində gəzdirərək ona söylədikləri diləklərlə gerçəkləşdirirlər. Əvvəlcə uşaqlar uğur böcəyini otların, çiçəklərin arasından axtarıb tapırlar. Sonra onu tutub əllərində gəzdirərək müxtəlif diləklər söyləyib uğur böcəyini uçurdurlar. Oyunda söylənən diləklər bəzi bölgələrimizə görə az da olsa fərqlilik göstərir. Məsələn: Nahçıvan, xüsusilə də Ordubad bölgəsində “Fatmanənə, fatmanənə, uç, mənə papiş gətir”, Qarabağ və Muğan bölgəsində isə uzaqda olan, uzaqda yaşayan hər hansı bir qohumu üçün darıxan uşaqlar onu görmək istədikləri zaman, “Uçan, uçan, uç mənə bibimi (nənəmi, babamı, dayımı, xalamı vb.) gətir” (11, s.13), yaxud “Uçana, uç, uç, qanad aç, aç, get dədəmi gətir, get nənəmi gətir” (4, s.373) kimi təkrəlmələrlə öz arzu və istəklərini uğur böcəyinə söyləyərlər. Hətta Ordubad bölgəsində uşaqlar bu oyunu oynarkən şeir şəklində olan aşağıdakı təkrəlməni söyləyirlər:

Fatmanənə, Fatmanənə,

Uç mənə papiş gətir.

Gül üzlü bəbəklərin,

Əlindən papiş gətir (11, s.14).

“Fatmanənə uç” oyununda söylənən təkrəlmənin Naxçıvan bölgəsində bir neçə variantı ilə qarşılaşsaq da, oyunun daha geniş yayılmış variantında “Fatmanənə, fatmanənə uç, mənə papiş gətir” təkrəlməsi söylənərək uğur böcəyindən papiş istənilsə də, Naxçıvanın özündə və Şərur bölgəsində uşaqlar

müxtəlif diləklər diləsə belə, eyni zamanda qaqaş, bacı gözləyənlərin qız və ya oğlan olub olmaması, uğur böcəyinin onlara qardaş gətirib gətirməyəcəyinin də soruşulduğu görülür: “Uç, uç, anama qız, ya oğlan” və ya “uç, uç, anam qız doğacaq, ya oğlan” deyərək uğur böcəyinin uçmasını gözləyirlər. Təkrəlmə söylənən an uğur böcəyi uçsa, təkrəlməni söyləyən uşağın qardaşı olacağına inanılır (11, s.15).

Eyni formada Anadoluda da uşaqlar uğur böcəyini əllərinə alaraq “uç, uç böcəyim, annem sana terlik papuç alacaq” (11, s.13) təkrəlməsini söyləyib böcəyi üfürərək uçurdurlar, böcək uçsa, uğur gətirəcəyinə inanılır. Bu oyunda uğur böcəyi ilə bağlı xalq inanclarının izləri və nənələrin papiş toxuma adəti və b. özünü göstərməklə bərabər ayin, ritual xüsusiyyəti daşıyır. Belə ki, uşaqlar istədikləri diləklərinin (papişlarının olması, darıxdıqları qohumlarının yanına gəlməsi, qardaş istəmələri və b.) gerçəkləşməsi üçün uğur böcəyini əllərinə alıb ona bir neçə dəfə diləklərini söyləyirlər. Beləcə bu ritualı icra edərkən uğur böcəyi uçub gedirsə, diləklərinin, arzu və istəklərinin gerçəkləşəcəyinə inanırlar. Sadəcə türk dünyasında deyil, hətta Avropanın da bəzi bölgələrində əlinə və ya üzərinə uğur böcəyi qonan birinin toyu olacağına, diləklərinin gerçəkləşəcəyinə inanılır.

Qız uşaqlarının kiçik yaşlarından çox sevərək oynadıqları və geniş yayılmış oyunlardan biri “Evcik, evcik”dir (3, s.435; 10, s.14). Uşaqlar burada böyüdükəri ailə və ətraf mühitin adət-ənənələrinə uyğun olaraq gördüklərini, böyüklərin, valideynlərinin etdiklərini təqlid edərək özləri üçün evcilik oynayırlar. Azərbaycanın bir çox bölgəsində oyunun eyni qayda ilə oynandığını söyləyə bilərik. Azərbaycanda “Evcik Evcik, Ebcik Ebcik, Ebcik Ebcik, Öycük Öycük” (1, s.72), “Evcilik”, “Xalabacı” (10, s.14) kimi adlarla da bilinən “Evcik, evcik” oyunu Anadoluda “Evcilik” (18, s.313; 16, s.30) olaraq bilinir. Hər iki oyunda da uşaqlar böyükləri özlərinə nümunə götürərək onları təqlid edir və ailə yaşamını, həyat tərzinin müəyyən qisimlərini canlandırırlar. Xüsusilə qız uşaqları arasında oynanılan bu oyunda ən az iki qız ana rolunu öhdəsinə götürür, başqa uşaqlar da olarsa, evin qızı, uşağı olur. İki qonşu kimi günlük ev yaşamını canlandırırlar: evi yığışdırmaq, qab və paltar yumaq, uşağa baxmaq, ev təmizliyi, bir-birlərinə qonaq getmək kimi adətləri evcilikdə gerçəkləşdirirlər. Bəzən oyunçu sayı az da ola bilər. İki nəfər oyuncaq gəlinciklərilə analıq rolunu davam etdirərkən, bəzən də qız uşaqları tək başlarına oyuncaq gəlinciklərilə evcilik oyununu icra etdikləri müşahidə olunur. Hətta bir qız uşağı öz anasını təqlid edərək oyuncaqları ilə torpaqdan və ya oyun xəmirindən yeməklər hazırlayır, parçalardan oyuncaq gəlinciklərinə paltarlar tikir. Özünü gələcəkdə bir ana kimi xəyal edən və anasından gördüklərini təqlid edərək bir ritual kimi oyuna əks etdirir. Bəzən oynamağa dost olmayanda qızlar yalnız başlarına evdə oyuncaq gəlinciklərilə Evcilik oyununu onlara ana, uşaq, qonşu, və bənzəri kimi rollar müəyyənləşdirərək oynadır. Azərbaycanda və Anadoluda günlük həyatımızın

aynası olan “Evcik-Evcik” oyunu müxtəlif məzmununda oynanılaraq “Qonşu-qonşu”// “Komşuculuk”, “Həkim-həkim”// “Doktorculuk”, “Qonaq getmək”// “Misafircilik”, “Yemək bişirmək”// “Yemek yapma”, “Gəlin gətirmək” (10,s.15), “Gəlincik-gəlincik” (7, s.154) və bu kimi müxtəlif versiyaların meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Azərbaycanda “Tfu, nə pisdı” (2, s.399) oyunu ilə Anadoludakı “Çömlek kapmaca” (8, s.195) oyunu da bir-birinə çox bənzəyir. Eyni qaydalar çərçivəsində bənzər formada oynanılan hər iki oyun yemək bişirmə adət-ənənələrimizlə bağlıdır. Belə ki, aşbaz və bir neçə nəfər olmaqla oynanılan bu oyunda aşbaz olan oyunçu milli yeməkləri bişirir kimi davranır və oyunda yemək bişirmə adətlərimizi nümayiş etdirirlər. Oyunçulardan da bişirilən yeməyin dadına baxaraq bəyənib bəyənmədiyi soruşulur. Həm Azərbaycan, həm də Anadolu variantında milli yeməklərin adları dolma, aş (pilav) və b. söylənilir. Adət-ənələrimizin bir parçası olan yemək bişirmə adətinin yer aldığı “Tfu nə pisdı”// “Çömlek kapmaca” oyunu yemək mədəniyyətimizin gələcək nəsillərə öyləncəli bir şəkildə ötürülməsi baxımından da son dərəcə əhəmiyyətlidir. Eyni zamanda sözügedən hər bir oyun ritual xarakterli olub uşaqların öz xəyallarını, gələcəkdə necə bir həyata sahib olmaq istədiklərini, qonşuluq münasibətlərində necə bir yol müəyənləşdirmələrini, ev-aile mühitindəki vəziyyətləri, seçəcəkləri və özlərinə uyğun bildikləri ixtisaslarla bağlı diləklərini, arzu və istəklərini oyunlara yansıtaraq xəyallarını gərşəkləşdirmək üçün addımlar atmış olurlar.

Azərbaycan və Anadolu folklorunda adət-ənənələrlə, inanclarla zəngin, mərasim və rituallarla bağlı olan uşaq oyunları əqli, psixoloji, fiziki, sosioloji, estetik və b. baxımdan uşaqlar üçün əhəmiyyətli olduğu qədər ənənəvi mədəniyyətimizin, adət-ənənələrimizin, zəngin dəyərlərimizin nəsildən nəsilə ötürülməsində də bir o qədər önəm kəsb edir. Bu oyunlar ta qədimdən bəri günlük həyat tərzimizin adət-ənənələrlə zəngin müəyyən qisimlərini bizə ötürməklə mədəniyyətimizin əsasını təşkil edən adət-ənənələrimizin, inanclarımızın, mərasim və rituallarımızın bir aynasıdır. Sözügedən oyunlarda gizli olan ən kiçik detalda belə zəngin adətlərimizin, mədəniyyətimizin izləri vardır. Papiş toxuma adətindən tut, günlük yemək bişirmə, ev işlərinə, hətta qız istəmə, toy və yas mərasimlərinə, müxtəlif mərasimlərə, rituallara qədər, demək olar ki, hamısını uşaq oyunlarında görürük. Uşaqlar ayna olub evimizi, bizləri yansıtdığı kimi, türk millətinin mədəniyyətini, zəngin adətlərini, inanclarını, mərasim və rituallarını ənənəvi uşaq oyunlarımızla əks etdirməkdə və onların cəmiyyətin həyatında nə qədər dəyərli mədəni miras olduğunun xəbərini verir. Edilən müqayisələrdən də anlaşıldığı kimi bir millət olaraq eyni düşüncənin, inancın, dünyagörüşünün, həyat tərzinin, adət-ənənələrin, milli mədəniyyətin daşıyıcıları olaraq biz iki xalqın bir çox sahədə ortaq tərəflərimiz olduğu kimi, xalq oyunları və xüsusilə uşaq oyunları baxımından bənzərliklərimiz çoxdur. Bu da bizim genetik kodlarımızla bağlı olub eyni düşüncəni və mədəniyyəti daşıyan bir millət olduğumuzun göstəricisidir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanov, E. El-Oba Oyunu, Halq tamaşası. Bakı: İşiq, 1984, 275 s.
2. Azərbaycan Folkloru antologiyası. VIII. kitab. Ağbaba Folkloru / Toplayıb tərtib edənler H.İsmayılov, T.Qurbanov. Bakı: Səda, 2003, 476 s.
3. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. X kitab. İrəvan Çuxuru Folkloru / Toplayıb tərtib edənler H.İsmayılov, Ə.Ələkbərli. Bakı: Səda, 2004, 471 s.
4. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. XVII kitab. Muğan Folkloru / Toplayanı B.Hüseynov. Tərtib edən H.İsmayılov. Bakı: Nurlan, 2008, 447 s.
5. Azərbaycan Folkloru Antologiyası. IV kitab. Şəki Folkloru. I cild / Tərtib edənler H.Əbdülhəlimov, R.Qafarlı, O.Əliyev, V.Aslan. Bakı: Səda, 2009, 490 s.
6. Qafarlı R. Uşaq Folklorunun Janr Sistemi və Poetikası. Bakı: Elm və təhsil, 2013, 540 s.
7. Süleymanova L. Şəki Folklor Mühiti. Bakı: 2012, 248 s.
8. Artun E. Tekirdağ Folklorundan Örnekler. Tekirdağ: Taner Matbaası, 1983, 233 s.
9. Çelebi D.B. Türkiye ve Azerbaycan'daki Çocuk Oyunları ve Oyuncaklarının Karşılaştırmalı İncelemesi, Yüksek lisans tezi. Muğla: Muğla Üniversitesi, 2007, 294s.
10. Məmmədova M. Azərbaycan və Anadolu Folklorunda Xalq Oyun və Təməşaları. Bakı: Elm və Təhsil, 2014, 208 s.
11. Məmmədova M. "Fatmanənə uç" Uşaq Oyununun Tipoloji Xüsusiyyətləri Xalq İnancları Kontekstində. Axtarışlar. Elmi toplusu, III, Naxçıvan, AMEA Naxçıvan bölməsi, İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu, 2013, s.13-18.
12. Məmmədova M. Azərbaycan və Anadolu Toy Mərasimi Oyun və Təməşaları. Journal of Qafqaz University-Philology and Pedagogy, Volume 2, Number 1. Bakı: 2014, s.23-33.
13. Memmedova M. Azerbaijan ve Anadolu Folklorunda Gelenek ve Görenekle Bağlı Çocuk Oyunları. Journal of Baku Engineering University- Philology and Pedagogy, Volume 1, Number 1. Bakı, 2017, s.84-89.
14. Memmedova M. Merasimlerle İlgili Çocuk Oyunlarının Ritüel Yönden İncelenmesi. 9.Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri, Aralık, Akaemi Matbası, İstanbul, 2022, s.475-481.
15. Onur B., Güney N. Türkiye'de Çocuk Oyunları Derlemeler. Ankara: Ankara Ün.Basımevi, 2002, 554 s.
16. Öcal O.M., Ersoy P. Türkiye'de 2004 Yılında Yaşayan Geleneksel Çocuk Oyunları. Ankara, Gazi Üniversitesi THBMER Yayını, 2005, 184 s.
17. Özhan M., Muradoğlu M. Türk Cumhuriyetlerinde Çocuk Oyunları. Ankara: KB Yayınları, 1977, 143 s.
18. Turgut E. Elazığ Çocuk Oyunlarının Halk Bilimi Açısından İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Esma ŞİMŞEK, Elazığ, 2005, 546 s.
19. Yaşar H. Balıkesir ve Yöresinde Çocuk Fokloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler. Yüksek Lisans Tezi, 2008, 403 s.

